

Nordic Cultural Institute

Copenhagen

Kulturradikalismen og kulturpolitikken – af Morten Thing

© Morten Thing & Nordisk Kultur Institut 2002. Publikationen indgår i forskningsprojektet ”Nordisk Kulturpolitik under Forandring.”

Alle rettigheder forbeholdes. Mekanisk, fotografisk eller anden gengivelse af eller kopiering af teksten eller dele deraf er kun tilladt i overensstemmelse med overenskomst mellem Undervisningsministeriet og Copy-Dan. Enhver anden udnyttelse uden skriftligt samtykke fra forfatteren/forlaget er forbudt ifølge dansk lov om ophavsret.

Nordisk Kultur Institut | Amalievej 15 | DK-1875 Frederiksberg C
Tlf. +45 33 21 36 53 | nordkult@post11.tele.dk | www.nordiskkulturinstitut.dk

1. Kulturpolitik og historie

For formningen af et lands kulturpolitik spiller overgangen fra religiøs dominans til modernitet en afgørende rolle. Skal vi udpege kulturpolitiske institutioner af virkelig betydning i de præmoderne skandinaviske samfund, så var det kirken og skolen. Men de var nærmest aspekter af den samme institution, som i Danmark iøvrigt var samlet i *Kultusministeriet*.

Konstruktionen af kirken i det moderne samfund spiller en rolle for en bred vifte af forhold. Jeg vil her pege på at Folkekirken i Danmark blev opbygget som en institution, der rummede de to største sekter, Indre Mission og grundtvigianerne. Denne brede konstruktion nedgraderede mængden og skarpheden af sociale konflikter i religiøs klædebon og andre typer af konflikter, som kunne fremstå som konflikter mellem en statskirke og en sekt eller en frimenighed. I Norge og Sverige blev kirken en statskirke som i højere grad var gearret til at stå overfor sekter. Og sekterne kunne repræsentere allehånde modsætninger til magten: etniske, regionale, kulturelle, sproglige, politiske osv.

Da kirken blev afløst af andre kulturelle institutioner eller rettere reduceret til én institution blandt mange blev disse konfliktmønstre formentlig videreført som matricer for nye sociale sammenstød.

2. De intellektuelle

I moderniseringsprocessen i de tre skandinaviske lande spillede arbejderbevægelsen en helt afgørende rolle. Men den sam- og modspillede med en moderne socialgruppe nemlig *de intellektuelle*. I en vis udstrækning kan man sige, at i dette sam- og modspil opstod den moderne kulturpolitik. Den gamle dannelseskultur, som havde været knyttet nøje til kirken og magten, blev i en vis udstrækning videreført af de højtuddannede. Men de højtuddannede blev i moderniseringsprocessen delt i to grupper: embedsmændene og de intellektuelle. Delingen hænger bl.a. sammen med, at en gruppe af højtuddannede under moderniteten måtte leve på markedets vilkår, mens embedsmændene fortsatte eksistensen som statsansatte. Hvor embedsmændene i høj grad præges af loyalitet overfor magten, udviklede de 'frie' højtuddannede sig ofte til magtkritiske grupper.

Ordet 'intellektuel' som substantiv opstod simpelthen i forbindelse med Dreyfus-sagen, hvor underskriverne på en protestresolution sammenfattede deres samfundsmæssige status med dette ord. Forfattere, videnskabsmænd, skuespillere, malere osv. kunne sammenfattes som intellektuelle *netop i deres funktion som kritiske overfor statsmagten*. Heri kunne de mødes med andre folk med samme funktion, men uden deres uddannelse, socialister og anarkister, pacifister og kristne oprørere.

I Skandinavien markerede denne nye sociale kategori sig med Georg Brandes' fremtræden fra 1871 og fremefter. Ved at kæmpe for det frie ord og den frie tanke udfordrede han både kirkens og statsmagtens autoritet på tankens og skriftens område. I Danmark blev det en bevægelse. I litteraturen talte man om det moderne gennembrud. Radikalisme kaldte man bevægelsen, som havde Studentersamfundet, dagbladet *Politiken* og den radikale fraktion af partiet Venstre som institutioner. Politisk set var radikalismen udtryk for en særegen alliance mellem intellektuelle i København og husmændene på landet.

Radikalismen slog også igennem i Norge og Sverige, men med meget forskellig vægt. I Norge stod bevægelsen knapt så stærkt som i Danmark og i Sverige var den ret svag. August Strindberg så sig nærmest som dens eneste repræsentant.

3. Kulturradikalismen

Radikalismen som bevægelse døde ud omkring århundredskiftet. Men den genopstod igen efter første verdenskrig i en ny skikkelse. Den nye bevægelse var også et gennembrud for modernitet, modernitetens andet gennembrud. Politisk var den udtryk for en anden type alliance end den gamle radikalisme: den nye radikalisme forholdt sig direkte til arbejderklassen og arbejderbevægelsen.

Eftertiden kaldte bevægelsen *kulturradikal*. Selv kaldte den sig modernisme, kriticisme eller med et lån fra grundtvigianismen for frisind. Kulturradikalismen indeholder som navn to vigtige signaler, som gør det nærliggende også retrospektivt at bruge termen. Bevægelsen var i det væsentlige en kultur-bevægelse. Og den var den gamle radikalismes arvtager.

Det var Elias Bredsdorff, der navngav bevægelsen i en kronik i *Politiken* i 1955. I sin kronik skrev Elias Bredsdorff: "Der er brug for en vågen og modig kulturradikalisme i dag, en tankegang, som bygger på respekten for mennesket, tænker i internationale perspektiver og er belastet med en social samvittighed." Hermed lagde han op til en fremadrettet kontinuitet. Men artiklen projicerede tillige kontinuiteten bagud: "Der gik en lige linje i dansk åndsliv fra Brandes-tidens kulturradikalisme til tidsskriftet "Kulturkampen" i 1930'erne."

4. Nykantianismen

Da kulturradikalismen i de sidste år af første verdenskrig sprang ud, var radikalismen fra 80'erne død. Brandes levede og førte sin private krig mod krigen. Den nye radikalisme søgte ikke støtte hos Nietzsche som Brandes havde gjort det, men derimod i *nykantianismen*.

I sidste halvdel af forrige århundrede skete der i tysk filosofi en omfattende gentilegnelse af Kant. Bevægelsens forskellige retninger blev samlende kaldt nykantianismen. I Danmark var det især Marburgerskolen repræsenteret ved Hermann Cohen, Paul Natorp og Ernst Cassirer, der øvede indflydelse.

Marbugerskolen så erkendelsens objekt som immanent i bevidstheden, omverdenen blev så at sige til i erkendelsen. I bevidstheden var anskuelsesformerne apriorisk tilstede som de former, der ordnede erfaringsstoffet i tid og rum. Forstandsformerne var de former, som satte tingene og deres lovmæssige sammenhæng. Såvidt i høj grad Kant. Men hos Kant undersøges erkendelsesmulighederne gennem en kritisk eller transcendental undersøgelse af erfaringen og erfaringens betingelser. Han skelnede derfor mellem tingen-i-sig og dens anskuelsesform i bevidstheden. For nykantianerne blev tingen-i-sig en idé, ja Hermann Cohen opgav fuldstændig at tale om tingen-i-sig. Genstandsverdenen frembringes af tænkningen.

Ikke mindst fik Marbugerskolen betydning gennem genoptagelsen af den kantske etik. De nytolkede denne i socialistisk retning og så politik som et normsæt for menneskers samvirken. Forholdet mellem det som er, og det som bør være ser Marbugerskolen formidlet af idéerne. Socialismen kunne ses som et udtryk for disse ideer, og Marbugerskolen så netop ejendomsretten som kilden til samfundets uretfærdighed. På denne måde er nykantianismen ikke blot udtryk for filosofiens reaktion på den moderne naturvidenskabs udvikling og selvstændiggørelse i forhold til filosofien, men moralsk tillige en reaktion mod de ukontrollable effekter ved kapitalismen. Denne inkorporering af socialismen i nykantianismen fik imidlertid den politiske konsekvens, at ikke blot var den modstander af Marx' materialisme, men tillige af hans politiske strategi. Marbugerskolen satte evolutionen som den samfundsmæssige modus for udvikling til socialisme.

I Danmark var Otto Gelsted én af de første, der tilegnede sig nykantianismen. Allerede i hans første bog *Johs. V. Jensen* fra 1913 er der en kantiansk tendens. Gelsteds nykantianisme fik stor betydning for modernismens modtagelse herhjemme, idet ekspressionismen og kubismen i gruppen omkring tidsskriftet *Klingen* (1917-20) blev forstået ud fra et nykantiansk grundlag hos centrale medlemmer af gruppen. I Gelsteds tidsskrift *Sirius* (1924-25) ses retningen videreført som æstetisk og kritisk praksis, og i *Kritisk Revy* (1926-28) bringes den især i anvendelse på arkitekturens område, men med vidtrækkende betydning videre ind på alle kulturområder. Når bladet kaldte sig kritisk, skyldes det netop dets programmatisk tilslutning til criticismen.

Nykantianismen var imidlertid ikke den eneste inspiration. Psykoanalysen kom også til Danmark med kulturradikalismen. Otto Gelsted var således den første til at overtsætte tekster af Freud til dansk og psykoanalysen var en afgørende ny og moderne forståelse af individet.

5. Modernismen og *Klingen*

Moderne, modernitet, modernisme er ord som overhovedet pejler kapitalismens *brud* på tingenes tilstand. Fra renaissance til kubismen, fra Kopernikus til Einstein, fra Adam Smith til Marx. Civilisationen opfattet som en ændring i menneskets forhold til sin egen natur og til den omgivende natur kan tjene som samlemærke for hele den registrering af menneskenes ændrede forhold til sig selv, hinanden og sin omverden, som moderniseringen førte med sig. De forskellige "moderne gennembrud" pejler os ind på forskellige og ikke tidsmæssigt sammenfaldende brud indenfor forskellige dele af kultur, åndsliv, bevidsthed, eller hvad man nu måtte kalde det. Grundlæggende er der altså tale om bearbejdningsprocesser af sociale processer, men sociale processer af en ny type.

Modernismen kom til Danmark i første omgang som et opbrud i maleriet. Unge malere drog på studietur til Frankrig og bragte i forskellige blandinger fransk modernisme med sig til Danmark. Der var kun få klare kubister og det blev almindeligt at sammenfatte det nye under betegnelsen

ekspressionisme. Hermed fokuserede man på det nye forhold mellem motiv og udtryk. Vægten var flyttet fra motivet og omverdenen til selve udtrykket.

Kun få danskere havde tilsyneladende kontakt med den tyske ekspressionisme. Storm P. er en undtagelse. Den dybe moralisme i hans maleri, som også førte ham mod Edv. Munch, gjorde ham modtagelig specielt for den tyske ekspressionisme. Skal man med få ord karakterisere modsætningen mellem fransk og tysk modernisme kunne begreberne form og følelse måske pejle denne. Kubismen og den franske modernisme var i en vis udstrækning et formalt eksperiment, et eksperiment med malerkunstens grundstørrelser. Den tyske ekspressionisme var tillige dybt præget af en tyngde i følelsen af en verden, der blev revet fra hinanden. Derfor også den opfattelse, at den franske modernisme udtrykte harmoni, den tyske derimod disharmoni.

Da Otto Gelsted i 1968 så tilbage kunne han karakterisere *Klingen* med ordene: "Det var egentlig bare et forsøg på at gøre den danske offentlighed opmærksom på, at der var en mere fremragende malerkunst i Frankrig, end der i øjeblikket var i Danmark". Tidsskriftet var meget fornemt i sit udstyr. Af format nærmest i folio og med mange reproduktioner. Bladet blev betalt af en arv, Axel Salto havde fået, og den blev spist op på 3 år, hvorefter bladet gik ind.

Gelsteds karakteristik af *Klingen* holder, for så vidt man kan sige noget samlende om hele projektet. Men i hvert fald dele af det havde et mere vidtgående sigte. Kunstpolitisk var der nok mere fodslag om at vende sig mod kunstkritikens naturalisme-fiksering, men konkret gik kunstnerne i mange retninger. Politisk var gruppen tvetydig. I maj 1918 udsendte man f.eks. et krigsnummer, som bl.a. forholdte sig æstetisk til krigen og fremholdte dens rensende funktion o. lign.

Otto Gelsted prægede i en vis udstrækning bladet med sin indstilling. Hævdelsen af det almene fundament for kunsten gjorde både ham og Poul Henningsen til objektive idealister. De så en fælles bestræbelse mellem kunsten og videnskaben. I bladets 3. årgang udfoldede Poul Henningsen en argumentation for en ny videnskabelig-praktisk-æstetisk uddannelse af kunstnerne. Akademiet duede ikke til det hverv og burde nedlægges.

6. Livsanskuelsen og *Sirius*

Sirius. *Dansk Literaturtidende* var et tidsskrift, som Gelsted udgav, og som kun nåede at udkomme med 5 numre. Bladet præsenterede kulturradikalismen, som den var anno 1924. Nyt var det, at den havde valgt side. Dens sympati for arbejderklassen var blevet til en klart progressiv holdning over en bred vifte af felter.

Første nummer præsenterede offentligheden for den ukendte H.R. Kirk senere kendt med fornavnet Hans. Kirk introducerede den franske kommunistisk orienterede forfatter Henri Barbusse, som han selv var stærkt påvirket af i sit litteratursyn. Gelsted gav en introduktion til *Politikens* arkitekturmedarbejder Poul Henningsen under overskriften: "Endelig en kunstkritiker". Siden blev en anden ret ukendt ven, færingen William Heinesen, præsenteret som medlem af kompagniet. Gelsted præciserede sit teoretiske synspunkt i et par artikler på en måde, der blev karakteristisk for ham resten af livet. Han forenede journalistens og den lærdes metoder med overvægt på første.

Vigtigst var den artikel, hvormed første hæfte åbnede. Den hed "Om Livsanskuelse" og greb lige ind i tidens livsanskuelsesdebat. Han præsenterede Oluf Thomsens og Harald Westergaards bog *Livsanskuelse* (1923), hvori de redegjorde for henholdsvis et biologisk og et kristent livssyn.

Heroverfor opstillede Gelsted det *kritiske* standpunkt. For Gelsted var problemet ved det religiøse standpunkt ikke troen, selv videnskaben byggede jo dog på antagelser, der ikke kunne bevises. Nej, problemet var, at den harmoni, religionen tilbød folk, blot forviste virkelighedens problemer til døden: "For det tør nok siges at være en uharmonisk Udgang paa Tilværelsen at spalte den i to evigt adskilte Dele med al Godhed og Lykke til højre og al Ondskab og Kval til venstre." Han knyttede an til Freud og mente, at den religiøse drev den almindelige tilbøjelighed til at tro så vidt, "at han indbilder sig, hele Tilværelsen er indrettet efter hans egen Drøm om Harmoni." Om det biologiske standpunkt sagde han, at Thomsen drev det dertil, at "De menneskelige Forskelligheder bliver [...] saa afgørende, at han ikke kan anerkende et almengyldigt Grundlag for Videnskab, Moral eller Kunst." Han kritiserede også Johs.V. Jensens for at lægge værdidomme ind i evolutionslæren. Men udvikling og fremskridt var ikke det samme.

Den kritiske idealisme, nykantianismen, præsenterede han som det, der kunne redde biologismens fuldstændige subjektivisme over på objektivismens grund. Denne faste grund befandt sig i bevidsthedens grundfunktion, i syntesedannelsen. Dette at indordne stadig flere kendsgerninger under et helhedssynspunkt, at erkende var slet og ret denne evne til at sammenfatte mangfoldigheden i en enhed. Overført på moralen kunne man sige, at den karakter stod højere, som kunne underordne sine handlinger under en samlende enhed. Og "Overført paa det sociale vil det sige, at det enkelte Individ eller den enkelte Klasse ikke maa undertrykke og udnytte andre til egen fordel."

Gelsteds hovedintervention i livsanskuelsesdebatten var at vende sig mod det borgerlige standpunkt, som uanset om det er kristent eller biologisk endte hos det enkelte individ. For Gelsted var individet altså del i noget større gennem bevidsthedens grundfunktion. Derved blev det muligt med nykantianismen at omfatte fremskridtet med en optimistisk samhørighedsfølelse.

Otto Gelsted, Hans Kirk og Poul Henningsen og med dem flere andre søgte ind i Studentersamfundet, da det i 1924 kom under socialdemokraten Hartvig Frischs ledelse. Fra 1925 deltog de aktivt i foreningen Clarté og bidrog til bladet af samme navn. Deres socialistiske orientering havde nu fundet officielt udtryk. I *Clarté* fortsatte Gelsted polemiken mod de andre livsanskuelser. Således vendte han sig mod Johs.V. Jensens forsøg på at opbygge en moral på udviklingslæren og påpegede, at et sådant forsøg var et argument *for* kapitalismen.

Senere tog Gelsted fat på sociologien i form af Joseph Davidsohns disputats. Han vendte sig især mod Durkheims forsøg på at gøre sociologien til den grundlæggende videnskab. Han mente, at ved at historisere erkendelsesformer og moralformer, så de mistede deres sandhedsværdi udover deres historiske epoke, placerede sociologerne sig i samme subjektivistiske suppedas som biologisterne. Efter et svar fra Davidsohn præciserede Gelsted sit forhold til marxismen:

"Hvad Marx mener om en almengyldig Moral ved jeg ikke. Han var jo opdraget i den Hegelske Skole og levede i en Tid, for hvilken Kant endnu ikke var gaaet op i hans fulde Glans. Jeg er tilhænger af Marx' sociale Program, men føler mig ikke i mindste Maade forpligtet til at følge ham i hans Erkendelsesteori.

Personlig mener jeg, at Marxismen langt bedre lader sig forlige med Kant end nogen anden filosofi, og jeg er selv kommet til Marx fra Kant. At denne Vej ikke er en ren Undtagelsesvej, viser den neokantianske Skole i Tyskland, Marburgerskolen. Deres første leder, F. A. Lange, var vel ikke

egentlig Marxist, men dog en af de første Universitets-Professorer, der tog et teoretisk og praktisk Arbejde op for Arbejderklassen."

Gelsted fastholdt Kant som grundlaget for erkendelsen, moralen og æstetikken. Bevidsthedens grundfunktion, syntesedannelsen, havde Kant som ved en kopernikansk vending frilagt og gjort til objektiv erkendelse. At denne tankegang medførte en erkendelsesteori, som nødvendigvis falsificerede Marx' opfattelse af historien, klarede Gelsted ved en slags filosofisk kompromis: Marx' sociale program, arbejderklassens frigørelse, er holdbart nok. Men den tanke, at det erkendelsesteoretisk skulle få den konsekvens, at det var virkeligheden, som bestemte tankeformerne og ikke omvendt, afviste han konsekvent. Man kan med god ret opfatte dette historiske kompromis som udtryk for kulturradikalismens ønskede alliance mellem intellektuelle og arbejdere.

7. Kritisk Revy

Kritisk Revy er nok det mest omtalte og mest forkætrede af kulturradikalismens blade. Bladet var Poul Henningsens, han var redaktør og udgiver. Han havde allerede, da første nummer udkom i juli 1926 et navn som kulturskribent. Han havde været fast på *Politiken* siden 1921, og fra 1924 redigerede han en fast arkitekturside. I disse år blev tillige den første PH-lampe til, som et praktisk udslag af hans arkitektvirksomhed. Oplaget på *Kritisk Revy* ved vi ikke meget om. To af numrene i 1928 opgav oplaget til henholdsvis 1.800 og 2.000. Men det er sikkert også toppen.

Den redaktion, som stod bag PH skiftede noget og de enkelte numre er ikke særlig præcise med oplysningerne. Men arkitekterne Thorkild Henningsen og Edvard Heiberg var en trofast garde, og blandt de faste medarbejdere var bl.a. arkitekten Ivar Bentsen, Otto Gelsted og Hans Kirk. I lederen i første nummer beskrives opgaven som pædagogisk, nemlig at fastslå virkeligheden som grundlag for enhver drøftelse. Lederen vendte sig mod den tomme æstetiker og forpligtede i stedet arkitekten på den opgave at være med i "Kampen for en lykkeligere Menneskehed paa Trods af haardere og haardere Betingelser."

Kritisk Revy vendte sig mod klassicismens hærgen i dansk arkitektur. Mod stilen som noget udvendigt. Stil var noget, som ikke kunne adskilles fra tidens problemer. I stedet for stilen som overfrakke, stillede man funktionen som centralbegreb. Edvard Heiberg havde, inden han trådte ind i redaktionen, arbejdet en tid i Frankrig, hvor han havde truffet Le Corbusier. Ellers nævner bladet selv den tyske skole ('den nye saglighed') og "Ruslands kommunistiske Kunstnere" blandt inspiratorerne.

Kritisk Revy var et arkitekturblad. Men det var også i meget bredere forstand et kulturelt fremstød. Så lad os se lidt nærmere på dette kulturelle fremstød. Det var udover arkitekturen litteraturen og filosofien, der spillede den vigtigste rolle.

I artiklen "Folianten i Vuggen" i 1/27 angreb Gelsted de akademiske litterater for kun at beskæftige sig med fortiden. "Det er Nutiden, der bestemmer, hvad vi har Brug for af Fortiden til at forberede Fremtiden." Og som eksempel på en forsker, der netop havde sans for det aktuelle fremhævede han Brandes. I en artikel om "Proletarkunst" (2/27) forsøgte Kirk at udrede, hvad han forstod ved marxistisk litteraturbetragtning. Uden den sociale og økonomiske baggrund kunne litteraturen ikke forstås. Med H. C. Andersen som eksempel bestemte han ironien som et proletarisk våben. Han gik ind på diskussionen om proletarlitteraturen og støttede sig til Barbusses standpunkt. Den måtte

vokse organisk frem og søge sine rødder i den folkelige litteratur. Dem fandt Kirk herhjemme i "den gamle hæderlige Skolelærerlitteratur". Kirk havde fremdraget ironien som et proletarisk våben. Hvis han havde ret, så gjaldt udsagnet kun i begrænset omfang for den danske arbejderbevægelse. Derimod kunne man med stor ret sige, at det netop var de kulturradikale, der indførte ironien og humoren i kommunismen herhjemme. Heiberg efterlyste i en artikel (2/28) med titlen "Hvad ler De af?" netop satiren. Artiklens hovedærinde var at pege på de store muligheder der lå i at gøre revyen til satirens aktuelle form. "Den skulde være bidende skarp, men menneskelig overbærende, sætte Tidens Spørgsmaal under Debat, men dømme ud fra Aarsagen ikke det tilfældige udtryk." Udover her netop at pointere kontinuiteten til Brandes, forudsagde Heiberg, hvad Poul Henningsen også kom til at indskrive sig i historien med, nemlig revyen. PH-revyerne blev en virkelig fornyelse af dansk revy-kunst.

Den filosofiske diskussion spillede også en vigtig rolle. Det er ikke sådan, at nykantianismen bruges som retningsangivende i alle enkeltsager og for alle skribenter. Langt snarere er det sådan, at en hel række ideologiske positioner leverer stof til kulturradikalismens udvikling. Men det, at diskussionen om kritikismen, den kritiske idealisme eller nykantianismen alligevel får en så central placering, betyder, at det har været muligt for de implicerede, at se sig omfattet af dette filosofiske system. Derfor kan Gelsted på redaktionens vegne svare kommunisten Hannes Meyer, der dengang var leder af Bauhaus i Dessau: "Det undrer os, at De som tysk er helt uden indflydelse fra den antibiologistiske nykriticisme, hvis stærkeste udtryk er Marburgerskolen. Indenfor den moderne danske arkitektur er det arkitekten Charles I. Schous store fortjeneste, at han som den første her i Danmark gjorde opmærksom på kritikismens betydning for udarbejdelsen af en metodisk arkitekturlære, hvorved han bl.a. har påvirket "Kritisk Revys" holdning afgørende" (1/1928).

Som det fremgår forstod Gelsted sig både som marxist og nykantianer. Han forsøgte selv at rede trådene ud i artiklen "Samfundets Idé" (2/1928). Her interesserede han sig for to spørgsmål: "1) Er al Aandskultur et Produkt af den materielle Kultur? 2) Hvilken Betydning har det, at vi slutter os sammen mod Kapitalismen, naar Tingenes Udvikling af sig selv maa medføre Kapitalismens Fald?" Gennem nogle citater fra især Engels-breve, hvor han forsøgte at udrede forholdet mellem basis og overbygning, nåede Gelsted frem til: "De økonomiske Forhold har ikke skabt Aandskulturen, de betinger kun dens Opstaaen og Udvikling. Den historiske Materialisme er en *Metode til Udforskning af den socialhistoriske Udvikling*." Man kan forklare Kants etik i forhold til det tyske småborgerskab, men ikke kritisere hans metode.

Det Gelsted forsøgte, var at afgrænse den historiske materialismes objekt. Men han gjorde den fejl, at selv en sådan afgrænsning, bortskaffer ikke Marx' metode. Også en historisk undersøgelse må forholde sig til karakteren af de indsamlede data og deres relation til virkeligheden. Og Marx var materialist. Hans udgangspunkt var at erkendelsesprocessen faktisk kunne udsige noget om virkeligheden. Blot havde erkendelse og sandhed ikke noget metafysisk over sig. Men også Marx anerkendte jo logiken som gyldig for erkendelsens ordening i fremstillingen. Men han insisterede på en anden type logik og videnskabelighed for historien end for naturen.

Gelsteds indvendinger mod den historiske materialisme endte op i et kompromis mellem nykantianismen og marxismen. Ved at fastlægge marxismens objekt til socialhistoriens område, anerkendes de materielle forholds primære betydning for dette område og dermed for indholdet i den åndshistoriske udvikling.

Men alt det Gelsted selv beskæftigede sig med: erkendelsens metode, etikens og æstetikens metode friholdtes og fattedes nykantiansk og idealistisk. Kompromisset udtrykker som sagt viljen til en alliance mellem intellektuelle og arbejderklassen. Åndsarbejderne, som vil alliancen, indrømmer det materielle en vis begrænset dominans uden for deres eget felt. Til gengæld forsvares det åndelige felts særlige dominans i et længere perspektiv. I realiteten ender alliancen, således fattet, med at genskabe et ånd/materie-problem i den forstand, at åndsarbejderne i denne tænkning repræsenterer erkendelsen, og derfor forstår sig selv som et pædagogisk moment i forhold til arbejderbevægelsen.

8. Socialdemokratiet eller kommunismen

Kritisk Revys publikum var den del af de dannede, som var i opposition til borgerskabet, fordi dets mission var forbi. I stedet rettes øjnene, ønskerne og handlingerne mod arbejderklassen. Arbejderne er imidlertid ikke som man kunne ønske. Det danske socialdemokrati karakterisees som den internationale socialismes mest konservative fløj. Partiet afskrives dog ikke. Det havde stadig magten over de danske arbejdere og havde en venstrefløj repræsenteret af f.eks. Hartvig Frisch.

På den anden side var kommunismen herhjemme ikke noget at samle på alene på grund af sin størrelse. Men kommunismen som sådan havde en vis tiltrækningskraft. Det kunne være de russiske kunstnere, som nævnes for det positive, ja nogen gange på lige fod med kubisterne. Det kunne være viljen til radikalitet. Negativt var der Lenins mangel på filosofisk kultur, som faldt Gelsted for brystet, men også af og til en vis skepsis overfor Sovjetunionens faktiske politik. Man lagde dog en klar distance til den borgerlige og socialdemokratiske anti-russiske propaganda.

Mod slutningen af tyverne bevægede flere af de kulturradikale sig imidlertid afgørende i retning af kommunismen. I Studentersamfundet mødte de den kommunistiske gruppe Monde-gruppen. Der var både forbindelser og tiltrækning mellem grupperne. Kirk og Heiberg vandrede således fra *Kritisk Revy* til Monde-gruppen og videre til DKP. De havde forventninger om, at Poul Henningsen ville følge efter, men det gjorde han ikke. Gelsted gik ind i DKP uden om Mondegruppen.

Når skiftet skete omkring 1930-31 var det næppe tilfældigt. Tiden lagde op til partitagen. Set med de kulturradikales øjne var Sovjetunionen ét kæmpe, modernistisk projekt. For flere af de kulturradikale betød overgangen til kommunismen, at de ændrede opfattelse. Hans Kirks roman *Fiskerne* fra 1928 var f.eks. en kulturradikal roman med psykonalysen som grundlæggende forståelsesform. Med hans overgang til kommunismen blev *historien* det centrale i hans trediverromaner *Daglejerne* og *De ny Tider*.

Det kommunistiske parti Edvard Heiberg, Hans Kirk og Otto Gelsted kom ind i var i meget høj grad et arbejderparti, men også et parti helt uden kulturpolitik. At partiet fik en kulturel profil skyldtes ikke mindst de tre (suppleret med Hans Scherfig og flere andre), som kom til at præge kulturstoffet og den kulturelle holdning i *Arbejderbladet*. Og der var på trods af overgangen til kommunismen også stor kontinuitet i deres interesser og kulturelle holdninger. Det er næppe for meget sagt, at de gjorde, at DKP langt henad vejen udtrykte kulturradikale synspunkter på kulturens område.

9. Kulturel modernisme

Som nævnt tegnede Poul Henningsen sin berømte PH-lampe i 20'erne. Sidenhen kastede han sig sammen med Gelsted over revyerne. Edvard Heiberg tegnede det første funktionalistiske hus og blev én af de førende arkitekter indenfor dansk boligbyggeri. Hans Kirk og Otto Gelsted make

med deres romaner og digte en dansk modernisme. Men ved siden af dem var der mange andre, som i en eller anden forstand kan siges at tilhøre kulturradikalismen.

Ét af de store temaer var børneopdragelse. I samklang med den forståelse af barnets udvikling som psykoanalysen skitserede opstod der en pædagogik, som satte barnets udvikling i centrum. Barnet blev forstået som en naturlig kraft i sig selv og ikke som en farlig kraft som autoritet måtte retlede. Da Wilhelm Reich kom til Danmark (og rejste videre til Norge) fik han også proselytter blandt de danske kulturradikale. Han understregede netop også seksualiteten som natur, et synspunkt der havde god klangbund.

Sex var i det hele taget en meget vigtigt tema. At have et naturligt sexliv betragtedes som et moderne og frisindet træk. Et blad som *Sex og Samfund* (1937-40) spillede en vigtig rolle for at gøre det muligt at tale offentligt om sex. Knyttet hertil var naturligvis kampen for friere adgang til abort eller ligefrem *fri* abort. Også kvindefrigørelsen, et tema man havde arvet fra den gamle radikalisme, var sat på programmet.

Jazz var moderne og jazzen blev indskrevet i det kulturradikale program. Omkring Sven Møller Kristensen og Bernhard Christensen dannedes en kreds af jazz-dyrkere som i midten af 30erne udgav tidsskriftet *h.o.t.*

10. Antifascisme og kulturkamp

Fra begyndelsen af 30erne var antifascismen en vigtig del af kulturradikalismen. Fascismen blev forstået som en trussel mod alt hvad kulturradikalismen stod for. Fra midten af 30erne blev antifascismen til den livskraftige organisation Frisindet Kulturkamp (1935-39), ét af tredivernes mere omtalte projekter. Det er i eftertiden fremstået som en art optakt til modstandskampen. Og det var ét af de meget få vellykkede forsøg fra kommunisternes side på at opbygge politiske alliancer eller 'fronter'.

Det ser ud til, at idéen kom fra Martin Andersen Nexø. Nexø kontaktede Poul Henningsen, og han indkaldte blandt sine venner til et møde den 10. februar 1935, hvor en indbudt kres på ca. 100 mennesker mødtes på Grand Café. Såvel Poul Henningsen som Nexø var p.g.a. sygdom afskåret fra at deltage i mødet.

Filosofiprofessoren Jørgen Jørgensen holdt et indledningsforedrag, "hvori han fastslog, at Reaktionens Sejr i en Række Lande har styrket de reaktionære Bestræbelser i Danmark, hvor paa alle Aandslivets Omraader Bagstræberne fører Ordet, medens den frisindede Kulturarbejder har Vinden imod sig". Han foreslog at man dannede en kulturfront og udgav et blad. Efter en langvarig diskussion blev der valgt en foreløbig bestyrelse bestående af Jørgen Jørgensen, Albert Olsen, Hans Bendix, Poul Henningsen, Harald Herdal, Svend Hoffmeyer, Lulu Zieler og Elias Bredsdorff. Det interessante var, at der var to socialdemokrater (Bendix og Olsen) og kun én kommunist (Bredsdorff) i bestyrelsen. Det var efter kommunisternes plan.

I Socialdemokratiet var man meget imod socialdemokratisk deltagelse. Den 12. februar skrev partisekretæren Alsing Andersen således til Albert Olsen for at bede om oplysninger om kulturfronten. Han skrev bl.a. "Du maa tilgive mig, men dette Barn af Intelligensen, Kunsten og Kulturen bærer nøjagtigt de samme Kendemærker som tidligere maskerede Kommunistforetagender af lignende Karakter. [...] Iflg. "Politiken" har der deltaget en Mængde brave og velmenende

Kvinder og Mænd i Mødet, saaledes som det ogsaa tidligere har været Tilfældet, naar Kommunisterne spekulerer paa disse Omraader. Disse Navne kan altsaa aldeles ikke frigøre mig fra min Mistanke. Metoden er nøjagtigt, som vi kender den fra tidligere Tilfælde: "Antikrigskomiteen", "Komiteen mod Undertrykkelse af Kolonifolkene", "Den antifascistiske Komité" og hvad den Slags Svindel nu hedder." Det som Alsing Andersen især hæftede sig ved var, at Socialdemokratiet nok ville blive angrebet af kommunisterne i den nye front. Albert Olsen svarede tilbage, at han ingen oplysninger kunne give, da han ikke havde været tilstede på mødet. Han nærrede ikke tvivl om, at kommunisterne ville forsøge at give Kulturfronten et kommunistisk præg, men hvis det blev en bevægelse mod Socialdemokratiet eller for camoufleret kommunistisk propaganda ville han ikke være med. Alsing Andersen svarede tilbage bl.a.: "Jeg maa i Fortsættelse af mit første Brev understrege, at I maa være forberedt paa, at Partiet og vor Presse hurtigt kommer til at tage Afstand fra Foretagendet." Samtidig sendte han en kopi af sin brevveksling til *Social-Demokratens* redaktør med en bemærkning om, at så kunne han selvom, "hvorvidt du vil lade Bendix læse det eller selv holde en Formaningstale til ham."

Man udsendte et foreløbigt program. Det hed heri: "Foreningen "Frisindet Kulturkamp" har til formaal paa en *bred, frisindet basis* at arbejde for de humanistiske og demokratiske idealer og synspunkter (tanke-, tale-, trykke-, og forsamlingsfrihed, toleranceprincippet, kritisk og fornuftbetonet indstilling, menneskeret -)." Det hed samtidig, at man "vil søge at holde os klar af ensidighed i politisk som i andre henseender". Formålet skulle fremmes gennem udgivelse af et blad og gennem møder og i det hele taget gennem påvirkning af meningsdannelsen i offentligheden.

Den foreløbige bestyrelse fik trykt det foreløbige program og på bagsiden opførtes alle de, som man havde fået tilsagn fra delt op i professorer, læger, jurister, økonomer, skuespillere, malere, komponister, arkitekter, pædagoger, forfattere og andre. Samtidig indkaldtes til møde i Grundtvigs hus den 7. april for at danne foreningen. Mødet blev imidlertid loyalt refereret i *Social-Demokraten* (8.4.35). Her stod der, at ca. 300 mennesker "væsentligst Akademikere, Kunstnere, Lærere og andre Aandsarbejdere" var mødt frem og havde stiftet foreningen. Formålet og den nye bestyrelse (som var den samme som den foreslåede) opregnede uden kommentarer. *Arbejderbladet* havde et lille interview med Elias Bredsdorff om mødet. Han mente, der havde været 500 deltagere, og at de fleste meldte sig ind med det samme (9.4.35). Dagen efter hilste bladet foreningen velkommen i en leder, der påpegede hvor stort et arbejde, der ventede foreningen, som ifølge lederen allerede havde over 500 medlemmer alene i København (10.4.35).

På generalforsamlingen blev foreningens love vedtaget. Heri udgør det foreløbige program '1, foreningens formålsparagraf. Foreningen blev altså profileret som en forening til forsvar for demokratiet. Yderligere blev det besluttet, at der kunne oprettes lokale og faglige grupper, som kunne sende én repræsentant til bestyrelsen.

Jørgen Jørgensen var formand fra 1935-37 og blev afløst af Georg Moltved, der sad til 1939. I den sidste korte periode var Albert Olsen formand. Organisationen blev udbygget med forskellige faglige grupper, således Frisindet Arkitektgruppe, Frisindet Skuespillergruppe, Frisindet Skribentgruppe og Frisindede Teknikere. Lokalt blev der opbygget afdelinger i Vordingborg, Odense, Esbjerg, Århus, Frederiksværk, Tønder, Helsingør, Lyngby, Ranum, Haderslev og Blågård (de tre sidste var seminarieafdelinger).

Vi ved ikke noget sikkert om, hvor stor foreningen var. Elias Bredsdorff anslår den til ca. 500 medlemmer, som måske kan opfattes som et niveau, man ikke kom under. I en udateret fortrolig

meddelelse til lokalafdelingerne opgives medlemstallet til 1.000. Da meddelelsen er fra Jørgen Jørgensens tid som formand henviser den altså til foreningens første to år. Men 1.000 passer sådan nogenlunde med abonnenttallet i samme periode. Så det har været en 'ret stor' forening målt med de medlemstal, der var at forvente.

Frisindet Kulturkamp fremtrådte offentligt bl.a. gennem underskriftsindsamlinger og møder. Den første større aktion var en underskriftindsamling mod den såkaldte 'kunst-olympiade'. I tilslutning til olympiaden i Berlin i 1936 skulle der holdes en konkurrence indenfor alle kunstarter. Imod denne samlede underskrifter af danske kunstnere. Den blev en stor succes og måtte genoptrykkes i foråret 1936, hvor den blev underskrevet af 123 malere, 51 forfattere, 31 arkitekter, 15 billedhuggere og 13 komponister. En lignende aktion blev lavet af *Kulturkampen* 2/1938, hvor 71 danske forfattere blev spurgt: "Er De for eller imod Franco og Fascismen?". 60 var imod, 8 var neutrale og 3 var for Franco. Denne interesse for de intellektuelle og kunstnerne skyldtes ikke blot, at disse var Frisindet Kulturkamps medlemmer. Kulturpersonligheder spillede dengang en helt anden rolle end idag. De antoges at have et særligt ansvar for samfundets værdier, således som de forvaltedes i kulturen. Kulturen i snæver betydning ansås for at være et privilegeret sted for udtryk for og bearbejdning af samfundets fundamentale værdier. Den snobisme, som selvfølgelig også lå i den slags aktioner, havde imidlertid også denne anden side: den klassisk borgerlige opfattelse af kulturens placering i samfundslivet var stadig omend ikke intakt, så fungibel.

Også alternative udstillinger blev det til. Som f.eks. "Den tyske Kulturkamp - en Bogudstilling" fra september-oktober 1937. Endelig arrangerede Frisindet Kulturkamp møder. I november 1935 afholdtes et protestmøde mod olympiaden i Berlin. I februar 1936 et mindemøde for den tyske forfatter Kurt Tucholsky. I april 1937 et velkomst-møde for J. H. Leunbach, der den 11. april blev løsladt fra fængslet efter en dom for illegale aborter. 1937 var det mest hektiske mødeår med 9 offentlige møder, mens der i 1938 var 6, i 1936 4 og i 1935 og 1939 1 hvert år. Til møderne var der kunstnerisk underholdning af forskellig art.

Men først og sidst var foreningens ansigt udadtil bladet *Kulturkampen*. Det var fra starten ment som den vigtigste måde for foreningen at opnå sit formål. Første nummer kom på gaden i juni 1935 og var et temanummer om "Lov og Svangerskab". Det bragte en hel række bidrag på baggrund af den første retssag mod J.H. Leunbach og to andre læger (der også stod anklaget for at have lavet illegale aborter) og ikke mindst de angreb på nævningeinstitutionen, som kom fra konservativ side efter frifindelsen.

Jørgen Jørgensen skrev en redaktionel artikel. Heri opregnede han en lang række fænomener som tegn på reaktionens stigende indflydelse. For at afværge at "den reaktionære Babarisering" breder sig til Danmark må man rejse en bevægelse imod "den almindelige Fordummelse". "Vi ser ikke Formålet i at propagere for revolutionære Omvæltninger i Samfundslivet, men i at bekæmpe og neutralisere den nazistisk-konservative Paavirkning hos de Befolkningselementer, der paa Grund af manglende Forstaaelse kan tænkes at ligge under for Reaktionens Propaganda [...]".

Otto Gelsted skrev i samme nummer artiklen "Giv mig et Standpunkt". Han afsluttede sin betragtninger med følgende passus:

"Jeg gør mig til Talsmand for en aktiv Humanisme, der støtter sig til Arbejderklassen og virker med til at virkeliggøre det klasseløse Samfund, jeg gør mig til Talsmand for en revolutionær Humanisme."

Det var noget andet end redaktionens officielle formåls erklæring og Jørgensens udlægning af den. Men den revolutionære humanisme udtrykte alligvel noget centralt ved kulturradikalismen her midt i trediverne. Selvom mange ikke var socialister var forestillingen om grundlæggende ændringer på dagsordenen. I spændingsfeltet mellem en revolutionær humanisme og et enkelt forsvar for demokratiet skal man nok placere *Kulturkampens* indsats som blad. Også Poul Henningsen kredsede omkring denne centrale problemstilling. I dobbelthæftet 6-7/1938, hvor han skrev det meste af de 40 sider, kom han bl.a. ind på sammenhængen:

"Det egentlige forsvar for demokratiet ligger i den organiserede arbejderklasse. Ved siden af den faktor kan det kulturelle synes en blomst i knaphullet. Men det maa ikke glemmes, at ogsaa arbejderklassens magtstilling kan undergraves ad kulturel vej. Demokratiets guldbeholdning er de kulturelle fremskridt, der er sket i lykkelige tider. Naar vanskelighederne kommer, gaar det ikke an at udtynde og opgi dem."

Peter Munck-Hansen, som i et speciale fra 1987 har lavet en tematisk analyse af bladet, ser det som det sidste sammenhængende forsøg på at give radikalismen nyt liv. Den gamle radikalisme var orienteret mod individet og forudsatte ikke kampen for et nyt samfund. Frisindet Kulturkamp tog ikke stilling til samfundstypen, men kravene, der opstilles var i sin konsekvens systemspringende, mener han.

Kulturkampen blev et blad af en meget høj kvalitet. Det rådede over en række af tidens bedste skribenter. Poul Henningsen, Gelsted, Kirk, og mange andre. Og en række af tidens bedste tegnere illustrerede det: Hans Bendix, Bidstrup, Ib Andersen, Marlie Brande. I en sjælden grad er bladet kommet til at blive indbegrebet af *tredivernes progressivitet*.

På baggrund af bladets abonnementskartotek kan man konkludere, at bladet var et decideret københavnerblad med små aflæggere i Odense, Århus og Esbjerg. Socialt var det så udpræget et blad for de intellektuelle, selvom der var et lille indslag af arbejdere.

Selvom bladet må siges at have været en succes, var det langt fra noget økonomisk velkonsolideret foretagende. I Jørgen Jørgensens arkiv ligger der flere tiggerbreve til medlemmerne om at bløde 50 kr. eller endnu mere, når det drejede sig om bestyrelsesmedlemmerne. Og så sent som i januar 1941 skyldte Frisindet Kulturkamp 162,33 kr., som Jørgen Jørgensen bad den første bestyrelse hjælpe sig med at betale til trykkeriet Dyva & Jeppesen.

Dødsstødet mod Frisindet Kulturkamp kom imidlertid fra en helt anden kant. Den 23. august 1939 undertegnede Ribbentrop og Molotov den tysk-russiske ikke-angrebspakt. Hermed ændrede grundlaget for kommunistisk politik sig. Afgørende ændrede DKPs opfattelse af krigsfarens karakter. Anti-nazismen blev officielt lagt på hylden til fordel for forestillingen, om at den tilstundende krig ville blive startet af de imperialistiske magter England og Frankrig. Følgelig var der heller ikke længere brug for Frisindet Kulturkamp. Det sidste nummer der udkom var sommernummeret nr. 4-5/1939.

Fra september 1939 var organisationen lammet. I februar 1940 indkaldte bestyrelsen til generalforsamling, hvor Albert Olsen foreslog, "at Foreningen likviderede, da der efter Bestyrelsens Skøn ikke var Mulighed for under de foreliggende Forhold at føre Foreningens Arbejde videre." (*Arbejderbladet* 9.3.40) Forslaget blev forkastet og der blev nedsat et udvalg, der skulle søge at

danne en ny bestyrelse. I begyndelsen af marts var der igen generalforsamling, hvor Piet Hein valgtes til formand med en ny bestyrelse.

Piet Hein gik til *Politiken* og meddelte, at det var fordi en kommunistisk gruppe havde taget føringen, at bestyrelsen havde foreslået foreningen opløst. Det tog Kirk skarpt til orde imod i *Arbejderbladet* (9.3.40) og skrev: "Arbejdet i "Frisindet Kulturkamp" har hidtil været præget af en gensidig Lojalitet. Naar den er bristet, kan Samarbejdet ikke fortsættes, og vi maa føre vor Kamp for Frisindet udenfor "Frisindet Kulturkamp"".

Formelt fortsatte "Frisindet Kulturkamp" med at eksistere, men udfoldede så vidt vides ingen aktivitet. En likvidation ifølge lovene skete vist heller aldrig. Og som anført blev det Jørgen Jørgensen, der måtte afvikle den sidste gæld i 1941.

Under krigen blev de intellektuelle inddraget i modstandskampen ikke mindst via organisationen Frit Danmark. Der er næppe nogen tvivl om, at 30ernes antifascisme i stor udstrækning førte direkte over i modstandsarbejdet. Frit Danmarks grupper var som Frisindet Kulturkamps grupper *faggrupper*. Og en lang række af dem udarbejdede i krigens sidste måneder program pjecer for et frit Danmark. Her kan man se efterkrigstiden skiseret ud fra netop den demokratiske grundholdning som den kulturradikale antifascisme hvile på.

11. Velfærdsstaten

Efter anden verdenskrig blev Studentersamfundet genetableret, men der blev ikke plads til en genskabelse af kulturradikalismen. Det kulturelle felt blev nyopdelt efter nazismen havde tabt og USA havde placeret sig som ny verdensmagt efter England. Før krigen havde Socialdemokratiet og DKP været uenige om meget, men de havde begge været antinazistiske. Nu blev den væsentligste orientering den kolde krigs enten-eller: enten for eller imod Sovjet. Det startede med Churchills jerntæppetale og udviklede sig til en kommunistisk verdensforestilling om 'fredens lejr' og 'krigens lejr'. I denne nyopdeling af det politiske og kulturelle felt havde Socialdemokratiet og DKP *intet* tilfælles. I denne dikotome verden var der heller ikke plads til kulturradikale bevægelser.

Det betyder imidlertid ikke, at de kulturradikale synspunkter forsvandt. Tværtimod må man sige, at efterkrigstiden fra 1950-70 var en periode, hvor *stort set alle kulturradikale programpunkter sejrede*. Det hænger i en stor udstrækning sammen med, at kulturradikalismen var en tidlig formulering af et program for et moderne Danmark, som også Socialdemokratiets efterkrigsprogram *Fremtidens Danmark* var det. Selvom begge programmer var universelle havde de kulturradikales adresse til henholdsvis de intellektuelle, de dannede, mellemlagene eller hvad man nu skal kalde dette sociale lag, mens Socialdemokratiets jo især havde adresse til arbejderklassen. Men netop den socialdemokratiske velfærdspolitik udviklede et nyt statsligt finansieret socialt lag ('mellemlagene') af socialrådgivere, pædagoger, skolelærere, bibliotekarer osv., som i høj grad blev bærere af den sejrende kulturradikalisme.

Det hænger imidlertid også sammen med, at alliancen mellem kulturradikalismen og kommunismen ikke holdt. Den blev slidt i stykker af den kolde krig. En del kulturradikale gik efter krigen ind i DKP i tillid til at partiet efter dets indsats i modstandskampen havde noget at tilbyde. Men hvor DKP i mellemkrigstiden havde ladet de intellektuelle skøtte sig selv (dvs. havde givet dem udstrakt politisk autonomi), så ønskede partiet efter krigen at have kontrol med de intellektuelle gennem en

partimæssig organisering i faglige grupper. Dermed var autonomien reelt ophørt, og de intellektuelles rolle blev at støtte DKP linje.

En fløj af de kulturradikale gik imidlertid ikke ind i DKP eller forlod partiet senest efter kuppet i Prag i 1948. En typisk repræsentant for denne gruppe var Poul Henningsen. Efter krigen skrev han i dagbladet *Information*, som var vokset ud af modstandskampen. Han prøvede at komme i diskussion med sine gamle medkombattanter i DKP, men de afviste ham hånligt. Poul Henningsen var faktisk imødekommende overfor kommunismen og Sovjet, men han var principielt demokrat og tog kraftigt afstand fra diktaturet i Sovjet og fra ensretningen af kulturlivet.

I 1950 skiftede Poul Henningsen til *Social-Demokraten*. Det havde været fuldstændig utænkeligt før krigen. Men meget havde ændret sig. Dels var en stor del af de gamle ledere af partiet væk og dels var den nye politik (som dansk SD havde fælles med partierne i Norge og Sverige) en politik med (skulle de vise sig) store kulturpolitiske perspektiver. Når Poul Henningsen gik til *Social-Demokraten* skal det nok også forstås på det personlige plan via hans venskab med Preben Wilmann. Wilmann var oprindelig kubistisk maler og født ind i en kendt socialdemokratisk familie. Wilmann havde i 30erne været redaktør af *Social-Demokraten*'s tillæg *Hjemmets Søndag* og blev efter krigen først kulturel redaktør og siden chefredaktør. Gennem Wilmann kom Poul Henningsen ind i miljøet omkring Jens Otto Krag og den idégruppe, han udviklede i begyndelsen af 50erne. Wilmann tilhørte selv partiets venstrefløj. Han havde været aktiv i at bringe kunsten ud på arbejdspladserne, og han spillede en vigtig rolle i Julius Bomholts kulturelle offensiv, efter han blev den første kulturminister i Danmark: Wilmann blev den første direktør for Statens Kunstfond.

Mange andre af de kulturradikale, og efter splittelsen af DKP i 1956-58 også mange tidligere kommunister, fandt ansættelse i det ekspanderende statsapparat og var lydhøre overfor de muligheder og de ansatser som lå i den socialdemokratiske kulturpolitik. Skal vi udpege nogle centrale områder, kunne det lidt skematisk se således ud:

1. I skolen skiftede den pædagogiske orientering fra en kristen domineret pædagogik til en moderne, antiautoritær pædagogik. Den hvilede på gruppearbejde og individuel kontakt med læreren og hvilede fremfor alt på en ny opfattelse af barnet: pædagogens arbejde var ikke at banke barnet på plads i forhold til arvesynden. Nej, barnet var noget særligt, adskilt fra de voksne gennem sin særlige udviklingspsykologi. Hvad enten denne nu var psykoanalytisk funderet eller havde en anden ramme, så var netop sammenkædningen af psykologi, pædagogik og individualisering et kulturradikalt projekt.
2. Et helt nyt pædagogisk område blev førskolepædagogikken i børnehaver og vuggestuer, som kom i tusindtal, da kvinderne kom ud på arbejdsmarkedet i 60erne. Den antiautoritære pædagogik og troen på barnets kreative evner var ikke mindst udviklet af de kulturradikale. Der var i Danmark to konkurrerende uddannelser for børnehavelærere: Fröbel-uddannelsen med rod i en kristen livsforståelse og den kulturradikale fra Kursus for Småbørnspædagoger. Der kom nu mange nye seminarier af anti-autoritært tilsnit.
3. Boligbyggeriet var allerede i 30erne gennem det sociale boligbyggeri udviklet sammen med kulturradikale arkitekter som Edvard Heiberg m.fl. Efter krigen udviklede Socialdemokratiet en boligpolitik, som skulle modvirke sociale ghettos. De gamle, dårlige arbejderkvarterer skulle saneres, og nye boligkvarterer, hvor forskellige sociale lag kunne bo sammen, skulle erstatte dem. Det skabte i hvert fald i begyndelsen grundlag for nye kvarterer med moderne solvendte boligstokke

i stedet for det gamle karré-byggeri. Kulturcentertanken havde på et vist tidspunkt også medvind, men efterhånden kom stadig flere private bygherrer til at bestemme over byggeboomet i 60'erne.

4. Efterhånden som Socialdemokratiet i efterkrigstiden satte sig på stadig flere kommuner blev der et stigende behov for en 'praktisk kulturpolitik'. Med praktisk kulturpolitik tænker jeg bl.a. på sådanne tiltag som bygning og udsmykning af offentlige bygninger og af offentlige pladser. Set under ét sker her et langsomt skifte fra en traditionel kulturel profil til en mere moderne profil. Man kunne sige, at der i efterkrigstiden udmøntes en kulturform til afløsning af den gamle borgerlige kultur, som ikke var klassebåret, i hvert fald ikke af arbejderklassen. Den nye kultur kunne vi kalde 'generaliseret kultur'. Den udtrykte politisk set det klassesamarbejde, som udviklingen af velfærdsstaten hvilede på. I praksis blev den udformet af de kulturelle apparater i kommuner og stat og præget af de dér ansatte intellektuelle og mellemlagsfolk.

5. På kunstens område, eller det som også blev kaldt 'finkulturen', indtager kulturradikalismen en art formidlende funktion. I løbet af 60'erne talte man om kulturkløften: eliten havde den fine kultur, masserne havde massekulturen som pr. definition var dårlig. Den konfliktsuelle formulering af problemet kom dels fra kulturens traditionelle forsvarere og fra kraftige strømninger blandt bønder og arbejdere, som ikke ville betale for elitens kunst ('rindalismen'). De kulturradikale og især Poul Henningsen havde altid fremhævet det klasseoverskridende ved god kunst, men også udvist en kærlighed til positive sider af den folkelige kunst. Han forsvarede således kolonihaverne og den folkelige musik. Denne holdning blev i en vis udstrækning overtaget og nyformuleret af ungdomsoprøret. De unge, som var vokset op med højkonjunkturen havde ikke nogen særlige kulturelle præferencer: massekultur eller finkultur var ligegyldigt. Beatles blandede sig med læsning af Kafka og Hermann Hesse. Hermed blev konfliktpotentialet i høj grad taget ud af den socialdemokratiske kulturpolitik, som havde satset måske lidt for ensidigt på elitens forståelse af hvad kunst var.

6. Seksualiteten havde stået allerede på de gamle radikales program. Kvindernes frigørelse og en mere 'naturlig seksualitet' var også centrale punkter i den kulturradikale tankegang. I det hele taget var fordomsfrihed og naturlighed vigtige dimensioner i forståelsen. Man kan formentlig trække en klar linje herfra og frem til de ændringer i dansk kulturpolitik på seksualitetens område, som sker fra 50'erne. Det drejer sig dels om den omfattende bevægelse for seksuel oplysning i skolerne. Det drejer sig om ophævelsen af pornografiforbudet i 1969. Og det drejer sig om indførelse af fri abort i 1973. Den kulturradikale kamp for friere seksualitet blev klart ført indenfor rammerne af en frihedens diskurs.

12. Sverige og Norge?

Vender vi nu blikket mod Sverige og Norge kan vi antyde nogle vigtige forskelle, som ligger i forlængelse af det, som allerede er anført.

I Norge udformedes i 20'erne en kulturradikalisme på et noget andet grundlag end i Danmark. Gruppen Mot Dag udvikledes fra de tidlige 20'erne omkring Erling Falk som en slags marxistisk radikalisme uden den kraftige pointering af netop kulturen som i Danmark. Gruppen (og miljøet omkring den) placerede sig i området imellem Arbejderpartiet og NKP. Denne kraftige tilknytning til arbejderbevægelsen motiverede formentlig gruppens medlemmer til at gå ind i konkrete planlægningsopgaver i efterkrigstidens Norge. I hvert fald kom mange af dem til at indtage ledende roller i det norske efterkrigssamfund.

Ved siden af Mot Dag udvikles en mere kulturfokuseret bevægelse med Sigurd Hoel, Helge Krog og Arnulf Øverland som ledende trekløver. Som i Danmark var bevægelsen orienteret mod psykoanalysen, som imidlertid kom til at spille en en meget vigtige rolle i Norge end i Danmark. Videreudviklingen mod reichianismen gik også meget videre i Norge, hvor Wilhelm Reich tog ophold inden han flygtede videre til USA. Også antiklerikalismen spillede en meget vigtig rolle i Norge, meget stærkere end i Danmark. Magtkritikken spiller fortsat en vigtig rolle i den norske kulturradikalisme, hvilket er med til at holde gruppen på afstand af Arbejderpartiet. Sammenlignet med Danmark er den norske kulturradikslime betydeligt svagere, mens omvendt Arbejderpartiet har langt større magt end Socialdemokratiet har i Danmark.

I Sverige udvikledes i mellemkrigstiden også en kulturradikalisme. Man kunne f.eks. pege på gruppen omkring organisationen og bladet *Clarté*. Også i blandt forfattere og malere kom det til en fornyelse af 80ernes radikalisme med Karin Boye som en central personlighed. Men det er et langt mere centralt træk ved den svenske udvikling, at den venstreorienterede intelligens går ind i Socialdemokratiet og dér arbejder for at påvirke partiets udarbejdelse af folkhemmets velfærdspolitik. Et centralt træk er her Alva og Gunnar Myrdals bestræbelser fra tidligt i 30erne for at sammenkæde deres egne samfundsvidenskabelige analyser med opbygningen af velfærdstatslige politikker.

I Sverige er magtkritikken ikke noget udviklet træk ved dannelsen af de intellektuelle som gruppe. De intellektuelle står tidligt side om side med arbejderbevægelsen i kampen for parlamentarisme, og da den kommer i kampen for reformer. Den kulturradikale intellektualisme forbliver derfor i svensk sammenhæng et marginalt fænomen.

Sigende for opdelingen mellem de skandinaviske intellektuelle er det samarbejde, som i 30erne kom mellem de socialistiske økonomer i de tre lande. Ved en række fællesskandinaviske møder mødtes norske, danske og svenske økonomer og stud.politter til møder om fremtidig socialistisk økonomi fra 1936. Fra norsk og dansk side var der megen interesse for det som man kaldte 'den svenske skole'. Det var ikke blot Myrdal, men også hans kreds af folk og deres tanker og erfaringer. Grunden til interessen var ikke mindst, at de svenske socialistiske økonomer allerede var igang med praktisk udredningsarbejde og politik-afprøvning. Men ligeså karakteristisk er det, at nordmændene og danskerne opfattede sig som 'marxisterne' og svenskerne som 'kohandelspolitikere'. Den generelle magtkritik blandt de intellektuelle i Danmark og Norge slog også igennem blandt de erklærede marxister.

Ser man på betydningen af de intellektuelle traditioner i de tre skandinaviske lande ser det ud til, at en række forskellige parametre spiller en vigtig rolle. Gruppen af radikale intellektuelle ser ud til at have været størst og tidligst i Danmark. Norge ser ud til at komme på andenpladsen og Sverige til sidst. Det samme forhold ser ud til at gøre sig gældende når vi taler om radikalismens og siden kulturradikalismens styrke.

Imidlertid er denne udvikling som antydnet indlejret i mindst to andre problematikker, nemlig sekulariseringens proces og form og demokratiseringens proces og form. Hertil kommer så i Norges tilfælde også den nationale kamp.

Sekulariseringen gik mest ubesværet for sig i Danmark, hvor konstruktionen af Folkekirken ikke udrustede den statslige kirke med den autoritet, som gjorde det muligt at stimulere til at sociale, etniske og regionale modsætninger viste sig i religiøs form. I såvel Norge som i Sverige blev

sekulariseringen fulgt af en heftig sekt-kultur (fulgt f.eks. af en stærk afholdsbevægelse som ikke findes tilsvarende i Danmark), der også kom til at danne matrice for meget andet oppositionelt liv. De modsætninger, som i Norge og i Sverige kan vise sig i sekternes kulturliv forstærkes også af det faktum, at de to lande på grund af deres størrelse har langt mere regionalt baseret kulturliv, som igen underbygges af de etniske og sproglige modsætninger. Karakteristisk er det formentlig, at man i Sverige i begyndelsen af 30'erne oplevede en voldsom religiøs millenarisme med Korpelabevægelsen i *de samme* kommuner, hvor det svenske kommunistparti ved valgene i Nordbotten gik stærkt frem. Eller at man i Norge havde en særlig 'ødemarkskommunisme' i Alta-området.

Demokratiseringen startede tidligst i Norge, hvor den imidlertid vikledes ind i den nationale kamp. Danmark blev således det første land som skiftede politisk system, Norge det andet og Sverige det sidste. Denne tidsfaktor spiller muligvis en rolle for udviklingen af 'de intellektuelle' som social gruppe. Kulturradikalismen kan i en vis udstrækning anskues som en social specifik ideologi hos de intellektuelle, som almengør træk der er nødvendige for netop deres arbejde. I Danmark bliver denne ideologi udviklet stærkere af bl.a. de ovennævnte grunde. Da denne udvikling samtidig nedtoner betydningen af andre traditioner som den nationale, den regionale, den religiøse kulturs dominans har kulturradikalismen haft mulighed for at placere sig centralt i formuleringen ikke blot af den moderne kulturpolitik, men også i udformningen af modernitetens kultur.